

CESTA HUGO CHÁVEZE K MOCI

Dalibor Bartoš

srpen 2007

ASOCIACE PRO MEZINÁRODNÍ OTÁZKY

Asociace pro mezinárodní otázky (AMO) je nevládní organizace založená za účelem výzkumu a vzdělávání v oblasti mezinárodních vztahů. Základním posláním AMO je přispívat k hlubšímu porozumění mezinárodnímu dění. Díky svým aktivitám a již více než desetileté historii je AMO vnímána jako přední nezávislý zahraničněpolitický think-tank v České republice.

K dosažení svých cílů Asociace:

- formuluje a vydává studie a analýzy;
- pořádá mezinárodní konference, expertní semináře, kulaté stoly, veřejné diskuse;
- organizuje vzdělávací projekty;
- prezentuje kritické názory a komentáře k aktuálnímu dění pro domácí a zahraniční média;
- vytváří příznivější podmínky pro růst nové generace expertů;
- podporuje zájem o disciplínu mezinárodních vztahů mezi širokou veřejností;
- spolupracuje s řadou dalších domácích i zahraničních institucí.

VÝZKUMNÉ CENTRUM

Výzkumné centrum Asociace pro mezinárodní otázky bylo založeno v říjnu 2003 jako jeden z hlavních pilířů činnosti Asociace zaměřený na výzkum, analýzu a popularizaci výzkumu v oblasti mezinárodních vztahů a zahraniční, bezpečnostní a obranné politiky.

Náplní činnosti Centra je přispívat k identifikaci a analýze problémů důležitých pro zahraniční politiku České republiky a její postavení v současném světě. Centrum poskytuje nezávislé analýzy, vytváří prostor pro odbornou i veřejnou diskusi o problémech mezinárodní politiky a navrhuje jejich možná řešení. Činnost Centra lze rozdělit do dvou základních, vzájemně provázaných oblastí: výzkumu a expertní analýzy na straně jedné a prostředkování politického a odborného dialogu na straně druhé.

Tato studie je nezávislou analýzou autora. Názory vyjádřené v textu nemusí být nutně stanoviskem Asociace pro mezinárodní otázky.

FUNGOVÁNÍ STRANICKÉHO SYSTÉMU

Venezuela, kde v minulosti došlo k vybudování silného stranického systému, který integroval milióny obyvatel, umožnila, aby se k moci dostal muž, za kterým de facto žádná politická strana nestojí a svou politiku zakládá na svém charismatickém étosu. Pro lepší pochopení celého fenoménu je nutné ve stručnosti popsat historický vývoj politiky ve Venezuele.

V roce 1958 započal v zemi přechod od diktatury Peréze Jimeneze k demokracii. Z hlediska typologie strategie tranzice se jedná o tzv. pakt, kdy se elity dohodnou na mnohostranném kompromisu.

Právě od konce padesátých let lze hovořit o silném vlivu politických stran na společnost.

Vedle standardní funkce politické strany, kterou je kanalizovat požadavky z okolí politického prostředí směrem k politickým autoritám, venezuelské strany úspěšně integrovaly milióny obyvatel do svých organizací. V případě Venezuely je na místě hovořit o partitokracii a masové straně.

Na počátku vlády stran byl tzv. pakt Punto Fijo, který načrtnul půdorys politického života na další desítky let. Ústřední roli ve stranickém systému hrály dvě strany: Acción Democrática (AD; Demokratická akce), které měla sociálnědemokratický charakter. Rivalem AD byla strana COPEI s křesťansko demokratickými rysy. Ještě pro úplnost je třeba uvést třetí stranu: URD, která hrála klíčovou roli jako koaliční partner AD, poté však ze stranického systému zmizela.

V zemi byl zaveden proporční systém, který obvykle vede k multipartismu. Ve Venezuele se však vytvořil stabilní dvoustranický systém stran AD a COPEI, které u moci alternovaly. Vysvětlení se nachází v absenci konfliktních linií ve společnosti. Došlo pouze ke štěpení podle socioekonomické dimenze na pravicové (COPEI) a levicové (AD) ohnisko.

Politický systém vzešlý z dohod Punto Fijo byl založen na vyjednávání a vzájemném omezování moci mezi dvěma politickými stranami – AD a COPEI. Lze hovořit, že ve Venezuele fungovala koncepce tzv. konsociační demokracie.

Po dvaceti letech fungování tohoto systému nastává jeho krize a následná eroze. Politické strany nedokázaly zabezpečit garanci zlepšení životního standardu v důsledku ekonomického poklesu země. Kombinace poklesu cen ropy, neefektivní ekonomické politiky a zadlužení, vedlo vládu k devalvaci měny v roce 1983. K záměrnému snížení kurzu měny bolívar nedošlo ani jednou za celých 25 let.

Dalším nešvarem v zemi byla silná korupce, strany čelily podezření, že soudní procesy jsou manipulovány.

Mezi stranami a společností tak začala vznikat propast, která v letech 1983 – 1993 přinesla postupnou erozi stranického systému.

Další aspekty, které vedly k dekonstrukci stávajícího stranického systému:

- v roce 1993 kandidát na prezidenta Rafael Caldera otevřeně kritizoval politické strany a pakt Punto Fijo. Ve své kandidatuře se opíral o menší strany-MAS a La Cause R. Obsahem jeho předvolební kampaně byla také kritika neoliberalismu.
- Ztroskotaly i projekty na ústavní reformy a pokusy zlepšit důvěryhodnost politických stran.
- AD ani COPEI nevyužily výhod, které jim poskytly dva ropné šoky a zvýšení cen na světových trzích v sedmdesátých letech.
- V devadesátých letech zažívá země obrovský ekonomický propad: v roce 1998 žilo 68 procent obyvatelstva Venezuely pod hranicí chudoby, 15 procent činila nezaměstnanost v zemi a 45 procent pracovní síly pracovalo v rámci tzv. černé ekonomiky .

NA SCÉNĚ SE OBJEVUJE HUGO CHÁVEZ

V únoru 1992 vojenský důstojník Hugo Chávez připravil vojenský převrat proti prezidentu C. A. Pérezovi, který však byl neúspěšný. Bylo mu ale dovoleno, aby se ukázal na obrazovce před miliony lidí a omluvil se za povstání. On však pronesl, že byl neúspěšný jen pro tentokrát a stal se tak pro miliony obyvatel symbolem boje proti zkorumpované vládě.

Puč, vedený Chávezem, byl reakcí na rostoucí autoritářství, korupci a ekonomické neúspěchy prezidenta Péreze, které vedly k prohlubování sociálních rozdílů ve společnosti .

Po dvou letech ve vězení dostal Chávez od prezidenta Caldery amnestii (1994). V roce 1998 začal svou prezidentskou kampaň, ve které se opíral o ideologii tzv. bolívarismu . Důsledně útočil na dřívější politiku stran, ústavu z roku 1961 a bipartismus. Jeho oporou bylo nově založené Hnutí 5. republiky, jehož cílem byla totální změna. Chávez v předvolební kampani hlásal vyvedení státu z ekonomických těžkostí. Obyvatelstvo jeho slibům uvěřilo a on se stal vítězem prezidentských voleb se ziskem 56,2 % hlasů. Jeho protikandidáta H. Salase je třeba vnímat jako muže stávajícího politického systému, neboť mu ve volbách daly svou podporu obě hlavní strany: AD a COPEI. Salas však získal pouze 40 % hlasů. To byl další projev ústupu vlivu tradičních stran z venezuelské politiky.

Politologové k vítězství Cháveze v prezidentských volbách tvrdí, že tento charismatický vůdce nezničil politické strany, ale spíše vyplnil politické a mocenské vakuum, které se objevilo v rámci stranického systému po jejich zhroucení.

Jakmile se Chávez stal prezidentem, započalo poslední stádium zhroucení stranického systému. Byl to proces, který trval dva roky a přinesl s sebou totální změnu politické elity ve Venezuele.

Chávez po volbách kontroloval jen jednu třetinu křesel ve dvoukomorovém parlamentu. Přišel proto s myšlenkou, že nechá svolat ústavní shromáždění, které mu poslouží jako mechanismus koncentrace

moci a neutralizace parlamentu, soudů a jiných ústavních těles. Ústavní shromáždění se prohlásilo za nejvyšší moc v zemi a volby do něj dopadly následovně: 112 křesel pro alianci Cháveze z celkem 131 křesel. Tímto procesem Chávez začal budovat novou politickou elitu.

Ústavní shromáždění tedy vypracovalo návrh ústavy, který byl v roce 1999 předložen obyvatelstvu ke schválení v referendu. Lidé se vyslovili pro ústavu. Nová ústava umožňuje prezidentovi vládnout šest let od předchozích pěti, země se přejmenovala na República Bolivariana de Venezuela, místo dvoukomorového začal pracovat jednokomorový parlament.

V létě 2000 se konaly nové volby – tzv. mega volby, kdy se v jeden den volilo do parlamentu, regionálních zastoupení a prezidentského úřadu. Chávez vyhrál se ziskem 59,8 % hlasů. Jeho protikandidát, Francisco Arias, získal pouhých 38 % hlasů. V novém jednokomorovém Národním shromáždění získala Chávezova koalice dvě třetiny křesel. Po ovládnutí klíčových ústavních institucí začal Chávez uskutečňovat svůj ideál demokratického socialismu ve prospěch nejchudších složek obyvatelstva.

Jeho politiku měl v dubnu 2002 zastavit vojenský puč, Chávez byl uvězněn na vojenské základně. Prezidentem Venezuely byl jmenován Pedro Carmona. Ten okamžitě zrušil všechny sociální a ekonomická opatření, která přinesla tzv. Chávezova bolívarská revoluce. Carmona také rozpustil Národní shromáždění, venezuelské soudy a přejmenoval zemi na República de Venezuela.

To vše mělo za následek, že vojáci loajální Chávezovi, podnikli v Caracasu lidové povstání a dobyli zpět prezidentský palác. Chávez byl vysvobozen z vojenského vězení a stanul opět v čele prezidentského úřadu. Chávez od té doby tvrdí, že za vojenským pučem stála vláda Spojených států.

V letech 2003 a 2004 Chávez spustil sérii dalších sociálních a ekonomických programů. Díky těmto politikám rekordně vzrostla inflace.

Opozice v roce 2004 sehnala téměř dva a půl milionu podpisů, které ji umožnily podle ústavy vyhlásit referendum o odvolání prezidenta. Cháveze se odvolat nepodařilo, naopak došlo ještě více k posílení jeho moci, neboť si jeho odchod nepřálo 59 procent elektorátu.

CHÁVEZ – POLITICKÝ OUTSIDER

Chávezeova strategie byla formovat politiku na základě personalizace moci, což mu v roce 2002 přineslo znovuzvolení do prezidentského úřadu.

Ve spojitosti s Chávezem se hovoří o tzv. fenoménu outsiderů, kteří těží z politické krize demokratického režimu ve své zemi. Někdy je možné také zaznamenat termín neopopulismus, či antistraničtí hráči.

Politika neopopulismu může být definována jako silně personalistická, antiinstitucionální a mobilizační směrem k dříve vyloučeným, marginalizovaným a neorganizovaným masám obyvatelstva. Charismatický leader se snaží být obhájcem chudých a vyloučených ze společnosti. Neopopulismus je zapojen do demokratické hry a akceptuje pravidla politické soutěže. Ve volbách se však leader neopírá o institucionalizovanou stranu, ale o své charisma.

Politická praxe se zakládá na antipolitickém diskurzu, tj. politice zaměřené proti politickým stranám, demokratickým institucím a politickému a ekonomickému establishmentu.

Z toho plyne, že když se tzv. outsideři dostanou k moci, dochází k podryvání demokratických institucí a koncentraci moci v rukou leadera.

Neopopulismus je také reakcí na neoliberalní politiku volného trhu, privatizaci a absenci sociální politiky. Neoliberalní politika v Latinské Americe zažívala rozkvět zejména v 80. a 90. letech minulého století. Neoliberalní politika sice s sebou přinesla demokratizaci regionu, ale už neumožnila významný hospodářský vzestup pro nejširší vrstvy. V současné době jihoamerický kontinent zažívá obrát doleva.

Chávez lze podle Weberovy terminologie nazvat charismatickým vůdcem, který svou legitimitu neodvozuje z demokratických principů a pravidel, ale z vyšší instance, kterou je například jednota státu a lidu.

Rozpad stranického systému zapříčinil to, že hlavním hráčem v politice Venezuely už nejsou strany, ale politické osobnosti. Do politiky vstupuje charismatický vůdce, který se opírá o zpolitizovanou masu.

Strategie Cháveza vede k tomu, že oslabuje liberální demokracii ve Venezuele a nahrazuje ji konceptem tzv. plebiscitní demokracie. Korelace mezi neopopulismem a autokratickou vládou je evidentní.

ZÁVĚR

V současné době se Chávez může těšit z nebyvalé moci, neboť od roku 2005 ovládá Národní shromáždění. V roce 2006 byl opět zvolen do prezidentského úřadu, a to mu umožňuje používat protiamerickou rétoriku i na půdě OSN. Úspěšnost jeho koncepce demokratického socialismu závisí na cenách ropy na světových trzích. V důsledku nestability na Blízkém východě lze očekávat zvýšení příjmů do státní kasy z vývozu ropy. Venezuela je totiž pátým největším vývozcem tohoto nerostného bohatství.

Chávezova Venezuela se nese na levicové vlně, která se rozšířila Jižní Amerikou. Je to reakce na selhání neoliberalní politiky 80. a 90. let. Přesto je Chávezova role v rámci regionu jedinečná. Sám sebe prezentuje jako důležitého hráče, který je schopen vyvažovat dominantní vliv Spojených států v Latinské Americe. Velice mediálně sledované je i přátelství s kubánským vůdcem Fidelem Castrem.

Spíše než o strategii jde o symbolismus, neboť Chávez se staví do role hlavního levicového vůdce regionu. Chávez se snaží ideologicky zasáhnout obyvatelstvo regionu prostřednictvím jím financované televize. Má se jednat o jakousi protiváhu CNN, která je v Jižní Americe populární. Na druhou stranu, mezi USA a Venezuelou panují čilé obchody s ropou.

Pod pláštíkem bolívarovské ideologie Chávez buduje režim, který nese určité autoritářské tendence. Politologové používají termín plebiscitní demokracie.

Výhledy pro venezuelskou opozici jsou špatné, neboť není schopná sebe sama sjednotit. Prohrává jedny volby za druhými a v současné době nemá jedinou páku pro prosazování svých požadavků v politickém systému země.

Chávezova popularita se odvíjí od spokojenosti venezuelské chudiny, zejména v Caracasu, které tento levicový populistu poskytuje peníze z prodeje ropy. Zlomit vaz Chávezovi dokáží jen dlouhodobě nižší ceny ropy na světových trzích. Což je utopie. Spíše doplatí na to, že neinvestuje do modernizace ropných zařízení, která už dnes chátrají. Se snížením produkce ropy bude klesat i objem financí pro expandující koncept demokratického socialismu.

POUŽITÁ LITERATURA

KNIHY A STUDIE

Dvořáková, Vladimíra, Kunc, Jiří: O přechodech k demokracii; Sociologické nakladatelství; Praha; 1994

Kornblith, M.-Levine, D. H.: Venezuela: The Life and Times of the Party System; The Helen Kellogg Institute for International Studies, University of Notre Dame, Working paper 197, June 1993

Krieger J.: Oxfordský slovník světové politiky, Ottovo nakladatelství s. r. o., Praha, 2000

Mayorga, R. A.: Outsideres and Neopopulism. The road to a Plebiscitarian Democracy.

Říchová, Blanka: Přehled moderních politologických teorií; Portál; Praha; 2000

ČASOPISY

Mezinárodní politika, 8/2006

Perspektivy, 3/2006

INTERNET

<https://www.cia.gov/cia/publications/factbook/index.html>

<http://www.latinobarometro.org/index.php?id=150>

Dalibor Bartoš

Člen Pracovní skupiny pro Jižní a Severní Ameriku. Studuje politologii na Filosofické fakultě UK.

